

**Haber Naklinin Aklen Temellendirilmesi Bağlamında İcmâ' Rivayetleri
Üzerine Bir İnceleme**
*An Investigation on İcmâ' Rumors Narratives in the Context of Reasoning of
Khaber Transplantation*

Abdulvasıf ERASLAN

Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Ana Bilim Dalı
Assistant Professor Dr, Şırnak University, Faculty of Divinity, Department of Hadith

Şırnak, Turkey

abdulvasiferaslan@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5061-1112>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 20 Ağustos / August 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 30 Eylül / September 2019

Yayın Tarihi / Published: 15 Aralık / December 2019

Cilt / Volume: 10 Sayı / Issue: 23 Sayfa / Pages: 451-468

Atıf / Cite as: Eraslan, Abdulvasıf. "Haber Naklinin Aklen Temellendirilmesi Bağlamında İcmâ' Rivayetleri Üzerine Bir İnceleme [An Investigation on İcmâ' Rumors Narratives in the Context of Reasoning of Khaber Transplantation]". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi – Şırnak University Journal of Divinity Faculty* 10/23 (December 2019): 451-468.

<https://doi.org/10.35415/sirnakifd.607880>

Copyright © Published by Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Şırnak, Türkiye (Şırnak University, Faculty of Divinity, Şırnak, 73000 Turkey).

Öz

Hadis rivayetlerini de içine alan haberlerin aynı düzeyde nakledilmediği bir gerçektir. Bazı haberler, kaynağından çıktığı an itibariyle yalan üzere birleşmesi mümkün olmayan kitleler tarafından nakledilirken bazıları da daha az kişi tarafından aktarılmıştır. Bununla birlikte belirli dönemlerde yaygın bir şekilde kullanılan ve mütevâtir derecesine ulaşan kimi haberler, sonraki dönemlerde daha az nakledilip âhâd seviyesine düşebilmekte veya bunun aksi durumu söz konusu olabilmektedir.

Haberlerin nakli hususunda ittifak edilen görüş ise ameli konularda âhâd haberlerin geçerli olması, itikad ve usûl konularında ise sadece mütevâtir haberlerin itibara alınmasıdır. Bir usûl konusu olan icmâ' rivayetlerinin nakil durumu ve bilgi değeri alimler tarafından tartışılmıştır. İlk dönemden itibaren farklı mezheplere müntesip alimler tarafından tartışılan icmâ' rivayetleri, haberlerin nakli konusunda farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Zira kesin bilgi ifade etmesi gereken bir konu olan icmâ'ın günümüze ulaşan hadis eserlerindeki dayanağını âhâd rivayetler oluşturmaktadır. İcmâ' ile ilgili rivayetleri akli açıdan ele alıp tartışan alimlerden biri de akli istidlal metoduyla ön plana çıkan Mu'tezile Mezhebi'ne mensup olan Kādî Abdülcebbâr'dır (ö. 415/1025). O, konuyla ilgili rivayetleri ve bunların ifade ettiği veya edeceği bilgi değeri hakkında açıklamalarda bulunmuştur.

Bu çalışmamızda Kādî Abdülcebbâr'ın icmâ' rivayetlerinin nakline yönelik yaklaşımını ele almaya çalışacağız. Bu yaklaşım, bir dönem mütevâtir derecesinde nakledilen ancak daha sonraları bu niteliği kaybeden usûl ile ilgili bir konunun ifade edeceği bilgi değerine ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Mu'tezile, Haberin Nakli, İcmâ', Mütevâtir, Âhâd.

Abstract

It is a fact that the news that includes the hadith narrations are not transmitted at the same level. Some announcement were transmitted by the masses at the time they came from the source, while others were transmitted by fewer people. However, some narration, which is widely used in certain periods and reaches a mutawatir level, may be less transmitted in later periods and fall to the level of ahad habar. Therefore, some changes occur in the value of information which expressed by such narration.

İcmâ, which is a subject that should express certain information, is transmitted via ahad narrations. On the other hand, the allied opinion regarding the transmission of ahad habar was accepted as valid way in the practic, but only mutawatir habar in terms of belief and methodological matters. However, the status and knowledge value of the narratives of icmâ in terms of quotation have been discussed by scholars. Therefore, from the first period, the narrations of icmâ have been discussed by different scholars from different denominations, which led to different approaches to the transmission of habar. One of the prominent approaches belongs to Kadi Abdulcabbar. He evaluated the narrations about icmâ in view of reasoning. Kadi Abdulcabbar handled the narratives in the historical process and made statements about the value of the information are expressed. In this study, we will try to examine the approach of Kādî Abdülcebbâr in the light of his methodology for the evaluation of icma narrations.

Keywords: Hadith, Mu'tezile, Transfer of Khaber, İcmâ', Mutawatir, Âhâd.

Extended Abstract

After the Qur'an and Sunnah, İcmâ ranks third among the main sources of Islam. The basis of this evidence evaluated in the habar category. The value of knowledge that will be expressed in the following generations have been the subject of the studies of scholars. One of the people who tried to ground this issue on a reasonable basis is Qadi Abdul Jabbar, one of the last representatives of the Mu'tezile sect.

According to Kadi, the truth of the habar is based on the transmission of a person who does not lie. That person is the Prophet. According to the wisdom principle, it is not possible for Allah to lie, and his messenger who preferred by God cannot lie. Therefore, Hz. Muhammad said that "the ummah will not unite for error" principle constitutes the main basis of icmâ. According to Kādî, the accuracy of these narrations is known as theoretical, not essential.

According to Kādî, icmâ is among the community testifies and conveys habar. He bases the transmission of this kind of habars source on the concepts of el "al-ade" and "ed-dâ'î" Kādî bases the foundation of al-Âde on the innocence of the ummah. According to him, the proof that the provisions are protected by icmâ, it is not permissible for the ummah to make mistakes. The other one is the ummah cannot be separated from the right.

From the point of view of reconciliation according to Kādî, it is customarily possible for large community to agree on a correct issue. This is also proof that icmâ can occur. What makes people gather in a common denominator in this direction is the existing dâ'î. Thanks to Devâî, it is possible for people to unite around the same action in the same time. In terms of Muslims, when we think about going to Friday Pray, making standing pray in Arafat and so on. It can be mentioned that people come together at the same time and place. According to Kādî, this also shows that people can unite around a single view. Therefore, it is also possible to carry on a promise.

Kādî made his defense for the possibility of icmâ against the Imâmiyya Shi'a, who advocated the idea that icmâ would not be proof for truth. According to Imâmiyya, when they are alone, they can make mistakes or collectively make mistakes. Because the action of the community is the action of each individual who makes it up. Therefore, it is a contradiction between the those who can make mistakes on their own and they do not merge to collectively make mistakes. In addition, the right to say the whole community requires the title of innocence. When we accept this, each individual constituting the community will have to be innocent.

This idea of Imamiyye was criticized by Kādî. According to him, the opinion of the individual may be different from the opinion of the community in which he or she is. For example, each of ten people can choose the wrong when they are alone. But when he/she is with his/her friend, he/she has no choice but to choose the truth. Therefore, while the consensus reached by the community becomes the truth, it can also be opposed to individual views.

The basis of icmâ, which is Sharia evidence, has been discussed from

the first period. Some scholars have based this on verses. Others have tried to justify the hadith narrations on the grounds that the sign of the verse is not clear. Some scholars have investigated the mental basis of this as well.

According to Kādî, it is not possible to justify the accuracy of icmâ by reason. Because there is no evidence that a community will not make a false mistake about what they know and do. Likewise, there is no evidence that each of the responsibility holders will not make mistakes. On the contrary, it is possible for such a community to unite to lie through reason or independence. Therefore, it should be referred to sem'î evidence, not reason.

Although Kādî states that the fact that icmâ' is hüccet / evidence can be based on the 115th verse of Surat an-Nisa, the meaning of this verse is not directly related to icmâ,, but rather tends to prove the subject through relevant rumors.

According to the Qadi, which considers the narratives about İcmâ in terms of deed and text to be unnecessary, knowing the aims has priority over the examination and knowing of the words. Indeed, what is required in the words is to know the aims. When mana is known, the examination of words has no meaning. Therefore, according to him, if the transmitted meaning is known, there is no need to examine the narrative words that convey the relevant meaning.

Kādî says that the icmâ', which accepted by all, cannot be determined by the single person notification (SPA), it should be conveyed as a trust. However, it is possible to reduce the transfer of scholars about the SPN, adding that it can be benefited by the habar. The detection of such announcement should be based on the assumption. According to Kādî, the status of icmâ' is like the circumcision determined by single person announcement (SPA) called "ahad habar".

According to Qadi, although it is ahad habar, it is basically needed approved with habars. A habar that is modest in its originality in terms of value of information remains as it is. According to him, the transfer of these rumors to us does not prevent the access to the community.

According to Kādî, who points out that there may be differences in the transmission of habar over time in terms of transmitting, the modest news mi be transformed into âhâd nak in terms of transport. However, the opposite is not true. Because later, even if it becomes widespread, its transplant will be based on its initial condition. Therefore, it is not true that a news that is not a hüccet transport in the first place can be a huccah/ evidence. However, the opposite was possible.

According to the degree of evidence strenght, Qādî divided the first common notification (CN) into two parts: First; the transmission something that must be forever is at the humble level. Latter; they are modest level that do not need to remain until the end. This kind of announcement can later turn into single person announcement (SPA) which called ahad habar. The transmitting may even be completely interrupted.

GİRİŞ¹

İcmâ', alimler tarafından İslam'ın temel kaynakları Kur'ân ve Sünnet'ten sonra üçüncü sırada zikredilmiştir. İcmâ'ın delili, imkanı ve tespiti gibi konular alimlerce tartışılmıştır. Nakli deliller, hadis rivayeti olan haberlerden meydana geldiğinden bunların bilgi değeriyle ilgili hususlar tartışmalardaki yerini almıştır. İlgili rivayetleri tarihsel süreçte nakil açısından ele alanlardan biri de Kādî Abdülcebbar'dır. Ona göre icmâ' ile ilgili haberlerin doğruluğu; yalan söylemesi câiz olmayan bir kimsenin haberine dayanması sebebiyledir. O kişi de Hz. Peygamber'dir. Dolayısıyla Hz. Muhammed'in ümmetinin haberiyle ilgili buyruğu; icmâ'ın temel dayanağını oluşturmaktadır.² Hz. Peygamber'in yalan söylemesi câiz olmadığına göre, ümmetin ittifak ettiği hususların yalan olmayacağına dair sözleri icmâ'ın hüccet olduğunun bir göstergesi sayılmıştır.³ Kādî bu rivayetleri, doğruluğu nazari olarak bilinen haberler kategorisinde zikretmiştir.⁴

Kādî, icmâ' ve ona dair haberleri aklen temellendirme yoluna gitmiştir. Haber ve nakli bağlamında bu konu üzerinde durulması gereken husus; Hz. Peygamber'in icmâ'a dair buyruğunun tespiti ve uygulama konusunda ümmetin bu konuda fikir birliğine varmış olup olmadığının tespiti

¹ Bu çalışma 08/07/2019 tarihinde tamamladığımız Kādî Abdülcebbar'da Haber Nazariyesi başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. / This article is extracted from my doctorate dissertation entitled "Kādî Abdülcebbar'da Haber Nazariyesi", (PhD Dissertation, Dicle University, Diyarbakır/Turkey, 2019).

² Kādî Abdülcebbar b. Ahmed el-Hemedânî, *el-Muğnî fi ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*, thk. Muhammed Hadr Nebhâ, Muhakkikin sözü (Bejrût: Dârû'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2012), 15: 338.

³ Kādî Abdülcebbar b. Ahmed el-Hemedânî, *Fazlü'l-i'tizâl ve şabakâtü'l-Mu'tezile*, nşr. Fuâd Seyyid (Tûnus: Dârû'l-Kütübî't-Tûnusiyye, 1974), 139.

⁴ Gazâlî bu haberlerin (ümmetin hata üzere birleşmeyeceğine dair haberler) ilm-i zaruri değil de ilm-i istidali şeklinde de icmâın hücciyetine delil teşkil edebileceklerini söylemektedir. Bk. Şule Eraslan, *Klasik İcma Teorisine Modern Yaklaşımlar* (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2011), 42.

ve imkanıdır. Dolayısıyla bu çalışmada Kādî Abdülcebbar'a göre icmâ'ın imkanına, nakli delillerine ve tespitine yer verilecektir.

1. İCMÂ'IN İMKANI

Kādî, icmâ'ın imkanını topluluğun haberi olması açısından ele almış ve bunu aklen temellendirmeye çalışmıştır. Ona göre ümmetin herhangi bir konuda görüş birliğine varmış olması, hüccet olması için yeterlidir. Ümmet ittifak ettiği hususlarda hüccet olduğuna göre, onu meydana getiren bireylerin yalan haber üzere birleşmeleri caiz değildir. Dolayısıyla Kādî'ya göre herhangi bir konuda icmâ'ın varlığı, insanların o konuyla ilgili hata ve sapkınlık üzere birleşmediklerinin bir kanıtıdır.⁵

Kādî'ya göre icmâ', topluluğun tanıklık ettiği ve aktardığı haberler arasında yer almaktadır. Topluluğun kaynaklık ettiği bu tür haberin naklini el-âde ve ed-dâ'î kavramları üzerine temellendiren Kādî, el-âde'nin temellendirilmesini de ümmetin masumluluğuna dayandırmaktadır.⁶ Ona göre hükümlerin icmâ' ile korunmuş olmasının delili, ümmetin bu konuda hata etmesinin caiz olmaması ve ümmetin haktan ayrılamayacak olmasıdır. Bu şekilde din, ümmet tarafından korunacak ve bunun sürekliliği sağlanabilecektir.⁷

Kādî'ya göre uzlaş (tevâtu) açısından bakıldığında, büyük kalabalıkların doğru olan bir konuda görüş birliğine varabilmesi âdeten mümkündür. Bunun doğruluğu, aynı zamanda icmâ'ın meydana gelebildiğinin bir kanıtıdır. Kimilerine göre şüphe, taklid veya itikad (kesin bilgiyle inanama) gibi bazı sebepler, insanları bazı mezhepler etrafında toplanmalarını sağlasa da Kādî icmâ' konusunda bunu kabul etmemektedir. Çünkü o, hüccet olacak bir konuya kaynaklık eden durumun da hüccet olması gerektiğini savunmaktadır. Kişilerin ortak bir paydada toplanmasını sağlayan şey ise, bu yönde var olan dâ'îlerdir. Devâî sayesinde, insanların aynı zaman diliminde aynı eylem etrafında birleşmeleri mümkün olabilmektedir.⁸ Müslümanlar açısından düşündüğümüzde Cuma'ya gitmek, Arafat'ta vakfe yapmak vb. konularda insanların aynı zaman ve mekânda bir araya gelmesi,

⁵ Kādî, *el-Muğnî*, 15: 295; İcmâ'ın hücciyeti her asırda yaşayan Müminlerle ilgilidir. Kādî, *el-Muğnî*, 17:152, 156.

⁶ Bk. Kādî, *el-Muğnî*, 15: 333.

⁷ Kādî, *el-Muğnî*, 20-1: 95.

⁸ Bu konuda hocası Kādî ile aynı görüşte olan el-Basrî, öncelik ve amaçları farklı olan bir topluluğun, bir dâ'î olmadıkça bir fikir etrafında birleşmelerinin mümkün olmadığını ifade etmektedir. Aynı zamanda bu dâ'înin de taklit olmaması gerekmektedir. Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Alî b. et-Tayyib el-Basrî, *el-Mutemed fi usûli'l-fıkh*, thk. Muammer Hamidullâh, Ahmed Bekîr, Hasan Hanefî (Dimeşk: el-Ma'hedu'l-İlmiyyi'l-Frensiyyi li'd-Dirâseti'l-Arabiyyi, 1965), 2: 476.

buna örnek olarak zikredilebilir. Kādî'ya göre bu durum aynı zamanda insanların tek bir görüş etrafında da birleşebildiklerini göstermektedir. Dolayısıyla bir söz üzerine icmâ' etmek de imkân dahilindedir.⁹

Kādî, icmâ'nın imkânı yönündeki savunmasını icmâ'ın hakikat olmaya-çağı görüşünü savunan İmâmiyye Şîa'sına karşı yapmıştır. Bunlara göre kişiler tek başına olduklarında hataya düşebildikleri gibi toplu olarak hataya düşebilmektedirler. Çünkü topluluğun eylemi, onu meydana getiren her bir ferdin eylemidir. Dolayısıyla tek başına hata edebilenlerin topluca hata üzere birleşmemeleri bir çelişkidir. Ayrıca topluluğun tamamının doğru söylemesi, "ismet" sıfatına sahip olmayı gerektirir. Böyle olduğunu kabul ettiğimizde, topluluğu oluşturan her bir bireyin masum olması gerekecektir.¹⁰

İmâmiyye'nin bu düşüncesi Kādî tarafından tenkit edilmiştir. Ona göre bireyin görüşü, kendisinin de içinde bulunduğu topluluğun görüşünden farklı olabilmektedir. Örneğin tek başına olduğu zaman on kişinin her biri yanlışı tercih edebilir. Ancak hepsi bir arada bulunduğu doğruyu tercih etmekten başka şansı yoktur. Dolayısıyla topluluğun vardığı görüş birliği hakikat olurken, bu görüş aynı zamanda bireysel görüşlere muhalif olabilmektedir. On kişi için bu durum geçerli olduğuna göre yüzlerce kişiden oluşan gruplar için de geçerlidir. Her ne kadar tek başlarına olduklarında hata edebiliyorlarsa da Hz. Peygamber'e inananların hak üzere birleşebilmesi önünde hiçbir engel yoktur.¹¹ Dolayısıyla Kādî, toplumun oto kontrol mekanizmasını göz önünde bulundurarak insanın psikolojik yönünü ön plana çıkarmış ve bu sayede icmâ'ın mümkün olabileceğini savunmaya çalışmıştır.

2. İCMÂ'IN NAKLİ DELİLLERİ

Şer'î bir delil olan icmâ'ın dayanağı, ilk dönemden itibaren tartışılmıştır. Kimi alimler bunu ayetlerle¹² temellendirirken; kimisi de ayet de-

⁹ Kādî, *el-Muğnî*, 17: 130-140; Ayrıca bk. Ebû Ya'lâ Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Halef b. el-Ferrâ el-Bağdâdî el-Halîlî, *el-Udde fî usûli'l-fıkh*, thk. Ahmed b. Alî Seyr el-Mubârekî (Riyad: y.y., 1990), 3: 844; İbrâhîm Bayram, "Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'nın Bilgi Teorisi", *Mezhep Araştırmaları Dergisi* 9 (2016): 251.

¹⁰ Bk. Kādî, *el-Muğnî*, 17: 141.

¹¹ Kādî, *el-Muğnî*, 17: 142.

¹² "Böylece sizi dengeli (seçkin ve adaletli) bir ümmet kıldık ki, insanlara karşı (adaletin örneği ve hakikatin) şahitleri olasınız ve Peygamber de sizin lehinizde şahit olsun." (el-Bakara, 2/143; Hac, 22/78); "Her kim de kendisine doğru yol belli olduktan sonra, Resûle karşı tavır koyar ve (Resûl'ü örnek alan) müminlerin yolundan başkasına uyarsa onu döndüğü (ve seçtiği o sapık) yolda bırakırız. Sonra kendisini cehenneme atarız." (Nîsâ, 4/115) "Siz insanların iyiliği için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. (Çünkü) iyiliği emreder, kötülüğe engel olur ve Allâh'a (hakkıyla) inanırsınız..." (Âl-i İmrân 2/110).

laletin açık olmaması gerekçesiyle hadîs rivayetleriyle temellendirmeye çalışmıştır. Bazı alimler de bunun akli dayanaklarını araştırmışlardır.

Kādî'ya göre icmâ' sıhhatinin aklen temellendirilmesi mümkün değildir. Çünkü bir topluluğun, bildikleri ve yaptıkları konusunda aklen hata etmeyeceklerine dair herhangi bir delil yoktur. Aynı şekilde, mükelleflerin her birinin hata yapmayacakları konusunda da herhangi bir delil yoktur.¹³ Tam aksine böyle bir topluluğun aklen veya istidlâl yoluyla yalan üzere birleşmesi mümkündür. Dolayısıyla bu konuda akli değil, sem'î delillere müracaat edilmelidir.¹⁴

Kādî, icmâ'ın hüccet/delil olmasının, Nisa Suresinin 115'inci ayetine¹⁵ dayandırılabilirliğini ifade etmektedir.¹⁶ Ancak bu ayetin manasının delaleti, doğrudan icmâ' ile alakalı olmadığından, Ebû Hâşim (ö. 321/933) gibi ilgili rivayetler üzerinden konuyu ispat etmeye yönelmiştir.¹⁷

Ebû Alî el-Cubbâî (ö. 303/915) ise Bakara Suresi'nin 143'üncü ayetini¹⁸ icmâ'a delil olarak sunmuştur.¹⁹ Kādî, Bakara 143. ayette geçen "şehadet" in ahirette olmayacağını, bununla kast edilenin "hak söz ve doğruyu haber verme" olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla bu ayetin icmâ'a dayanak olmayacağı görüşündedir.²⁰

İcmâ'a kaynaklık eden rivayetler ise, Ma'mer b. Râşid'in *el-Câmi'*²¹,

¹³ Kādî, *el-Muğnî*, 17: 179.

¹⁴ Kādî, *el-Muğnî*, 17: 184, 192; Ebû Hâşim'e göre icmâ'ın sıhhatinin tespitinde bulunmaktadır. Birincisi; "Sahabe ve onlardan sonrakiler, icmâ'ın sıhhati konusunda nakledilmiş haberlere dayanmışlardır" görüşüdür. Bunun doğruluğu da iki şekilde bilinebilir. Sahabe bu rivayetleri, doğrudan Hz. Peygamberden işitmiş olabildikleri gibi başkasının sözüyle Hz. Peygamber'in bunu söylediğini zarûrî olarak bilmiş olabilirler. İkincisi, sahabe ve onlardan sonrakilerin yalan üzere birleşmeleri mümkün olmayan bir çoğunluğun kendilerine bu rivayetleri aktarmasıyla (istidlali bir yolla) bilmiş olabilmeleridir. Kādî, *el-Muğnî*, 17: 184, 192.

¹⁵ "Her kim de kendisine doğru yol belli olduktan sonra, Resûle karşı tavır koyar ve (Resûl'ü örnek alan) müminlerin yolundan başkasına uyarsa onu döndüğü (ve seçtiği o sapık) yolda bırakırız. Sonra kendisini cehenneme atarız." (Nîsâ 4/115).

¹⁶ Kādî, *el-Muğnî*, 17: 144.

¹⁷ Ebû Hâşim, icmâ'ın hüccüyetini Hz. Peygamberden rivayet edilen haberlere dayandırmaktadır. Bk. Kādî, *el-Muğnî*, 17: 161.

¹⁸ "Böylece sizi dengeli (seçkin ve adaletli) bir ümmet kıldık ki, insanlara karşı (adaletin örneği ve hakikatin) şahitleri olasınız ve Peygamber de sizin lehinizde şahit olsun." (el-Bakara, 2/143).

¹⁹ Kādî, *el-Muğnî*, 17: 154.

²⁰ Kādî, *el-Muğnî*, 15: 160.

²¹ Ma'mer b. Râşid el-Ezdî, *el-Câmi'*, thk. Habîburrahmân el-A'zamî (Beyrût: Mektebetü'l-İslâmi, 1982), 11: 339, 340.

İmam Mâlik'in *Muvattâ'*²² ve Şâfiî'nin *er-Risâle'*siyle²³ birlikte kaynaklarda yerini almıştır. Elimizdeki kaynaklara göre cemaate sarılmayla ilgili hadîs rivayetlerini icmâ'a delil olarak kullanan ilk kişi eş-Şâfiî'dir.²⁴ İmam Mâlik ve Şâfiî'nin delilleri, âhâd haberlere/rivayetlere dayanmaktadır. Şâfiî'nin icmâ'a dair Kur'ân'dan herhangi bir delil zikretmemesi ayrıca dikkat çekmektedir.²⁵

Kādî'nın da icmâ'a dair yer verdiği rivayetler, bu konunun ağırlık merkezini oluşturduğundan onları burada zikretmek gerekecektir. Dolayısıyla Kādî'nın *el-Muğnî* adlı eserinde zikrettiği rivayetleri aynı lafızlarla buraya almakta fayda görüyoruz.

1. "Allâh, ümmetimi sapkınlık üzerinde birleştirmez." لا يجمع الله أمتي على ضلال²⁶

2. لا تزال طائفة من أمتي ظاهرين على الحق، حتى يأتي أمر الله جل و عز / لن تزال طائفة من أمتي على الحق²⁷، لا يضرهم من ناوهم إلى يوم القيامة، و لا يضرهم خلاف من خالفهم، حتى يأتي أمر الله سبحانه²⁸

"Allâh'ın emri gelinceye kadar, ümmetinden bir grup hak üzere kalmaya devam edecektir. Ümmetinden bir grup, hak üzere kalmaya devam edecektir. Kıyamet gününe kadar, düşmanlık edenler onlara zarar veremeyecektir. Allâh'ın emri gelinceye kadar, muhalefet edenlerin muhalefeti onlara zarar vermeyecektir." Kādî'ya göre bu rivayetlerin içerisinde ön plana çıkan, "Allâh, benim ümmetimi hata üzere birleştirmez" mefhumudur.²⁹

3. Hz. Peygamber'den nakledilen diğer bir rivayet ise şudur: من سرته بحبوحه

²² Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Âmir el-Medenî, *Muvattâ'*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrût: Daru't-Turasi'l-Arabiyy, 1985), 2: 347, 382; 3: 433, 706.

²³ Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs, *er-Risâle*, thk. Hâlid es-Seb' el-Alemî, Züheyr Şefîk el-Kübbî (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2008), 311.

²⁴ Ekrem Keleş, İslam Hukukunun Kaynağı Olarak İcmâ' (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1994), 202.

²⁵ Şâfiî, *er-Risâle*, 309-312, *Cimâu'l-İlm* (b.y., Dâru'l-Âsâr, 2002), 23, 29-30; ayrıca bk. Bilal Aybakan, *Fıkıh İlminin Oluşum Sürecinde İcmâ* (İstanbul: y.y., 2003), 120 vd.; Mehmet Cengiz, *Cüveynî'de İcmâ Teorisi (İlk Eklemler Dönemi İcmâ Temellendirilmesine Farklı Bir Yaklaşım)* (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007), 69-74.

²⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb el-Arneût başkanlığındaki komisyon (Beyrût: Müessesetü'r-Risale, 1999), 45: 200; Muhammed b. İsbâ Ebu İsbâ es-Sülemî et-Tirmizî, *el-Camiu's-Sahih Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir ve dğr. (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyy, 1975), "Fiten", 7.

²⁷ Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvud b. el-Cârüd el-Basrî et-Tayâlisî, *Müsned*, thk. Muhammed b. Abdilmuhsin (Mısır: Dâru'l-Hicr, 1999), "Fiten", 1.

²⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 28: 94; 46: 32; 32: 83; Müslim b. Haccâc ebû'l-Hasan el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî, *el-Müsnedu's-Sahihu'l-Muhtasar*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyyi, ts.), "el-İmâre", 175; İbn Mâce Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.), "İftitâhu'l-Kitâb" 1; "Fiten", 9; Tirmizî, *Sünen*, "Fiten", 51.

²⁹ Kādî, *el-Muğnî*, 17: 162.

الجنة فليزيم الجماعة، فإن الشيطان مع الواحد، و هو من الاثنين أبعد³⁰ kimin hoşuna gidiyorsa cemaate yapışsın. Şeytan bir kişiyle beraber, iki kişiden daha uzaktır.) Hz. Peygamber gibi Hz. Ömer ve diğer bazı sahabe de bunu zikretmiştir. Bunun yanında zikredilen diğer rivayetler de şunlardır:

4. ثلاث لا يغفل عنهم قلب المؤمنين: إخلاص العمل لله، والنصح لأئمة المسلمين، و لزوم الجماعة فإن دعوتهم تحيط³¹ من ورائهم

“Müminin kalbi üç şey hakkında aldanmaz: Allâh için yapılan ihlaslı iş, Müslüman yöneticilere nasihat ve cemaatle beraber hareket etmek. Çünkü bunların çağrısı, etrafındaki kişileri de kuşatır.”

5. من خرج من الطاعة، وفارق الجماعة قيد شبر، فقد خلع ريقه الاسلام من عنقه³² “Kim ki itaat etmez ve cemaatten bir karış ayrılırsa, İslam’ın ipini boynundan çıkarmış olur.”

6. يد الله على الجماعة³³ “Allâh’ın eli cemaatledir.”

7. عليكم بملازمة الجماعة³⁴ “Cemaate yapışınız.”

Kādî, yukarıda geçen konuyla alakalı ayetleri değerlendirdikten sonra, Hz. Peygamber’den rivayet edilen söz konusu hadîslere yer vermiştir. Bu rivayetler de “Ümmetim hata ve sapkınlık üzerinde birleşmez” hadîsine anlamca yakın olan diğer rivayetlerdir. Bunlardan birinin diğerine göre daha yaygın olabildiğine dikkatleri çeken Kādî, bu doğrultudaki hadîslerin çok fazla olduğunu ve bu rivayetlerin herkesçe bilindiğini ifade etmiştir.³⁶

Kādî’nin bu rivayetleri aktarmasının sebebi, haberlerin veya taşıdığı mananın tashihi değildir. Onun amacı, konuyla ilgili aktarılan farklı lafızlara sahip haberlerin çokluğunu, bu türden haberlerin sahabe ve tabiince kullanımının meşhur olduğunu ve bunların apaçık bir şekilde icmâ’a kaynaklık ettiğini göstermektir.³⁷

³⁰ Şafii, *er-Risâle*, 311; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1: 269; benzer rivayetler için bk. Tirmizî, *Sünen*, “Fiten”, 7.

³¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 27: 318.

³² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 28: 406; 29: 336; 37: 543; Tirmizî, *Sünen*, “Emsâl”, 3.

³³ Ahmed b. Şuayb Ebu Abdî’r-Rahman en-Nesâî, *el-Müctebâ Mine’s-Süne*, thk. Abdulfettah Ebu Ğudde (Halep: Mektebetü’l-Matbûâti’l-İslamiyye, 1986), “Tahrîmu’d-Dem”, 6.

³⁴ Benzer ifadelerle aktarılan rivayetler için bk. Ma’mer b. Raşîd, *el-Câmi*, 11: 446. Kādî’ya göre bundan maksat icmâ’dır. Böyle kabul etmediğimiz takdirde az olsun çok olsun, her türlü cemaatin bu kapsama girmesi, dolayısıyla hüccet olması gerekecektir. Kādî, *el-Muğnî*, 17: 187.

³⁵ İbn Mâce, *Sünen*, “Fiten”, 8.

³⁶ Kādî, *el-Muğnî*, 17: 161.

³⁷ Kādî, *el-Muğnî*, 17: 162; Kādî’ya göre çoğunluk her zaman hak üzere bulunmayabilir. Örneğin; batıda herhangi bir coğrafyada Müslümanların sayısı, bulunduğu yerde yaşayan insanların sayısından az olsa da İslam haktır. Hz. Peygamber’in (فعلیکم بالسواد الأعظم) (Çoğun-

Kādî'nın zikri geçen icmâ' rivayetlerini değerlendirenken yaptığı şu açıklama, onun icmâ' rivayetlerine bakışını net bir şekilde ortaya koymaktadır. O, konuyla alakalı şunu söylemektedir: "Bizim iddia ettiğimiz şey, bilinen bir husustur. Bu konuda, ümmetin icmâ'ı apaçıktır. Bu icmâ'ın hata ve sapkınlık olmayacağı da ortadadır. Bu rivayetlerin taşımış olduğu anlam, nakledilmiş olup kendisiyle amel edilmiştir. Dolayısıyla konuyla ilgili rivayet lafızlarının incelenmesine ihtiyaç duyulmadan, hüccet meydana gelmektedir."³⁸

Kādî'nın bu açıklamasında geçen "bu rivayetlerin taşıdığı anlam" ifadesi son derece önem arz etmektedir. Bu ifade onun "Haber bizatihi hüccet ve delil değildir. Hüccet, haberden meydana gelen ilimdir"³⁹ ifadesiyle tam bir uyum içerisindedir. Hadîşçiler gibi her bir rivayeti, sened ve metniyle ele alıp inceleme gereği duymayan Kādî, bilgiyi merkeze almıştır. Her hangi bir konuyla alakalı ilim meydana geldikten sonra, birer vasıta olan rivayet lafızlarının incelenmesine gerek duymamaktadır. Dolayısıyla kesin bilgi meydana geldikten sonra onun taşıyıcısı olan lafızların bir önemi kalmamaktadır.

Kādî, bu rivayetlere yönelik yaklaşımını şu örnekle açıklamaya çalışmaktadır: "Bazı şartlar dahilinde ümmetin, nisaba ulaşan bir miktar para ve altının zekâta tabi olacağını söyleyeceklerini biliriz." Kādî'ya göre böyle bir konuda, ravilerin söyledikleri lafızları incelememize gerek yoktur. Namazların sayısı, zekâtın farzları ve namazların usulü (اصول الصلوات) ile ilgili rivayetlerin nakil durumu da böyledir. Bu durumlarda mananın nakledilmiş olması, lafızlarının incelenmesine ve nakledilmesine ihtiyaç bırakmamaktadır. Ona göre, maksatların bilinmesi, lafızların incelenmesinden ve bilinmesinden daha önceliklidir. Nitekim lafızlarda istenen şey, maksatların bilinmesidir. Mana bilindiğinde ise, lafızların incelenmesinin bir anlamı kalmaz. Bu çerçevede bakıldığında Kādî'ya göre اصول الدين (temel/inanç) konularında zarûrî olarak Hz. Peygamber'in maksadıyla bilinen şeylerin, lafzen nakledilmesine gerek yoktur. Kādî, icmâ'ın hüccet olduğunu ispatlamak için ilgili rivayetleri aktaran kişileri "gereksiz şeylerle uğraşan" diye nitelendirmiştir. Dolayısıyla ona göre, nakledilen anlam biliniyorsa, ilgili anlamı aktaran rivayet lafızlarının incelenmesine gerek yoktur.⁴⁰

Kādî'nın icmâ' kaynağına dair rivayetlere yaklaşımını ele aldıktan sonra şimdi de kendi perspektifinden icmâ'ın tespit ve imkanına yer vermeye çalışalım.

lukla birlikte olun) şayet bu rivayet sahihse, bunda maksat icmâ'dır, taklit değildir. Kādî, *el-Muğnî*, 12: 123.

³⁸ Kādî, *el-Muğnî*, 17: 162.

³⁹ Kādî, *el-Muğnî*, 15: 338, 339; 15: 402.

⁴⁰ Kādî, *el-Muğnî*, 17:162-163.

3. İCMÂ'IN TESPİTİ

Kādî, icmâ' haberlerini tashih ederken, haberlerin sıhhatini gerektiren âdetleri merkeze almıştır. Bu prensip (âdet) de mütevâtir haberler için söz konusudur.⁴¹ Dolayısıyla bu konuda onun temel dayanağını mütevâtir haberler oluşturmaktadır. Kādî, icmâ'ın tespitini nazarî bilgi kapsamında ele almadığından bu haberleri tashih aracı olarak; insanların onunla amel etmesi, sahabenin bu haberlerle amel ettiğine dair icmâ'ı ve insanların bu tür haberleri inkâr etmemeleri üzerine bina etmemiştir.⁴²

Ebû Hâşim'e göre ümmetin icmâ' ettiği bir husus ile ibadet etmek, herkesi ilgilendirir. Biri çıkıp da Hz. Peygamber "Ümmetim hata üzere birleşmez" dediğini söyler de bunu duyan başka bir kimse yoksa, bunun reddedilmesi gerekir. Çünkü bu söz, insanlar için hüccet olabilecek bir durumdadır. Böyle bir sözün, doğru söyleyip söylemediği bilinmeyen tek bir kişi tarafından aktarılması doğru değildir. Ancak insanlar bu sözü kabul edip inkâr etmiyorlarsa, söylenen doğrudur. Ebû Hâşim bu durumu şöyle bir örnekle somutlaştırmaktadır: Bir kişinin, büyük bir kalabalığın bulunduğu bir ortam ile ilgili bir nakilde bulunduğu, yalan söylemesi halinde, o mecliste bulunanlar tarafından söyledikleri reddedilir/yalanlanır. Kimsenin yalanlamaması ve inkâr etmemesi, o kişinin haberinin doğru olduğunun bir kanıtıdır.⁴³ Dolayısıyla Ebû Hâşim'e göre, apaçık ve yaygınlaşmış olmasından dolayı, icmâ' haberlerinin sıhhati zarûrî olarak bilinmektedir.⁴⁴

Kādî'ya göre icmâ', usûlu'd-dîn ile alakalı olup herkesi ilgilendirdiğinden, buna dair haberlerin pek çok dini konudan daha fazla yaygınlaşmış olması gerekmektedir. Dolayısıyla icmâ'ın âhâd haberle tespit edildiğini iddia etmek, âdete (طريق العادة) muhaliftir.⁴⁵ Yani, usûlu'd-dîn konuları,

⁴¹ Ebû Tâlib Yahyâ b. Hüseyin el-Hârûmî, *el-Müczi fi usulî'l-fıkıh*, thk. Abdülkerîm Cedbân (San'â: Meclisü'z-Zeydî el-İslâmî, 2013), 2: 423; el-Bâkîllânî'ye göre de mütevâtir habere yalanın karışmayacağına bilinmesi âdetendir. Çünkü şimdiye kadar müşahedeye dayanan bir haber konusunda insanların yalan üzere birleştiklerine tanıklık edilmemiştir. Bk. Muhammed b. et-Tayyib b. Muhammed b. Ca'fer b. el-Kâsım Ebû Bekir el-Bâkîllânî, *Kitâbu't-Temhîd*, tsh. Richerd Yusuf Mekariji el-Yesû'î (Beyrût: Mektebet'ş-Şarkiyeye, 1957), 383.

⁴² Kādî, *el-Muğnî*, 17: 172. Ayrıca Hz. Peygamberden nakledilen mütevâtir haberlerin icmanın sıhhatini desteklediğine dair bk. Kādî, *el-Muğnî*, 17: 167-173.

⁴³ Kādî, *el-Muğnî*, 17: 171. Cessâs'ın yaklaşımı da aynı doğrultudadır. Ona göre icmâ'a dair haberler, mütevâtir konumundadır. Bu haberler iki açıdan söylediklerimizin doğruluğuna işaret etmektedir. Birincisi; bu tür haberler, farklı kalabalık topluluklar tarafında pek çok açıdan rivayet edilmiştir. İkincisi; bu haberlerin tamamı kalabalık topluluklar huzurunda dile getirilmiştir. Bununla beraber Hz. Peygamber'in huzurunda olduklarını bildirmelerine rağmen hiç kimse onları inkâr etmemiştir. Bk. Ahmed b. Alî Ebû Bekir er-Râzî el-Cessâs el-Henefî, *el-Fusûl fi'l-usûl* (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf el-Kuveytiyye, 1994), 3: 265-266.

⁴⁴ Kādî, *el-Muğnî*, 17: 173.

⁴⁵ Kādî, *el-Muğnî*, 17: 172. Kādî'ya göre sahabe, Hz. Peygamber'in getirmiş olduğu dinini

İslam'ın rükünleri ve icmâ' gibi konularda âhâd habere dayanmak caiz değildir.⁴⁶

Mu'tezile mezhebinden Şeyhayn'in (Ebû Alî ve Ebû Hâşim el-Cübbâî'nin) bu konudaki görüşü de aynı doğrultudadır. Onlara göre de âhâd haberin kaynaklık ettiği herhangi bir icmâ' yoktur. Çünkü onların âdetine göre insanlar, asılda/temelde bir delilinin bulunması durumu hariç; muhbirin haberiyle amel etmezler.⁴⁷

Kādî, herkes tarafından kabul gören icmâ'ın, haber-i vâhidle tespit edilemeyeceği, bilakis mütevâtir olarak nakledilmiş olması gerektiğini söylemektedir. Ancak alimlerin icmâ'ı konusunda ilgili rivayetlerin naklinde azalma meydana gelebildiğinden âhâd haber cihetiyle bundan istifade edilebileceğini de sözlerine eklemiştir. Bu tür haberlerin tespiti ise zann-ı gâlibe dayanmalıdır. Kādî'ya göre icmâ'ın durumu, âhâd yolla tespit edilen sünnetin durumu gibidir.⁴⁸

Yukarıda zikredilen haberlerin âhâd seviyesinde olduğunu kabul eden Kādî, icmâ'ı daha makul bir zeminde temellendirebilmek için, tarihsel süreç içerisinde bu rivayetlere yönelik teveccühten faydalanmıştır. Şu ifadeler, onun bu yaklaşımını net bir şekilde ortaya koymaktadır: "Her ne kadar şu an âhâd olsa da temelde onunla ihticac edilmiştir."⁴⁹ Bu konuda Ebû Alî ve Ebû Hâşim de aynı görüşe sahiptir.⁵⁰ Bilgi değeri açısından aslı/kökeni itibariyle mütevâtir olan bir haber, ifade ettiği bilgi değeri açısından olduğu hal üzere kalmaya devam eder.⁵¹ Kādî'nin icmâ' ve rivayetlerinin aktarılmasına yönelik düşüncesi, nazarî bilgi ifade eden mütevâtir ve manen tevâtürü çağrışırsa da buna dair açık bir ifadeye yer vermemiştir.⁵²

Sahabe ve tabiîn döneminde bu haberlerin mütevâtir olduğu iddiasının ispatlanmaya muhtaç olduğunun farkında olan Ebû Hâşim'e göre sa-

hükümlerini yapma ve nakletme konusunda eğer ziyade de bulunmamışsa eksiltmede bulunmamışlardır.

⁴⁶ Kādî, *el-Muğnî*, 17: 170.

⁴⁷ Kādî, *el-Muğnî*, 17: 203.

⁴⁸ Kādî, *el-Muğnî*, 17: 212.

⁴⁹ Kādî, *el-Muğnî*, 17: 163.

⁵⁰ Hârûnî, *el-Müczî*, 2: 422.

⁵¹ Kādî, *el-Muğnî*, 20-2: 128. Cabirî meseleyi tersten ele alarak, icmâ'a epistemolojik değeri veren şeyin mütevâtir değil, beyan bilgi alanında tevâtüre epistemolojik gücü veren otorite icmâ'dır. Muhammed Âbid Câbirî, *Arap-İslam Kültürünün Akıl Yapısı*, çev. Burhan Koroğlu, Hasan Hacak, Ekrem Demirli (İstanbul: Kitapevi Yay., 2000), 164.

⁵² Kādî, *el-Muğnî*, 20-1: 95. Bu tür rivayetlerin manen mütevâtir olduğuna dair bk. Ekrem Keleş, *İslam Hukukunun Kaynağı Olarak İcmâ'*, 213; Manevi mütevâtir hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Hüseyin Hansu, *Mütevâtir Haber (Bilgi Değeri ve İslam Düşüncesindeki yeri)* (Van: Bilge Adamlar Yay., 2008), 103 vd.

habe ve tabiînin icmâ'a dayandıkları hususu, nasıl haberlerle nakledilmişse, onların bu konudaki haberlerle ihticac ettikleri de yine haber vasıtasıyla nakledilmiştir. Çünkü ikisinin de durumu aynıdır. Ebû Abdillâh'a göre de onların icmâ'a dayandıkları sabit olduğuna göre onların bu yöndeki haberlerin gerekliliğini bilmeleri, haberlerin kendisinden dolaydır.⁵³

Kādî'ya göre sahabe ve tabiînin icmâ'ı delil olarak kullandıklarının bilinmesi tevâtür yoluyla. Sahabenin bu durumunu bilmemiz, onların âhâd habere müracaat ettiklerini bilmemiz gibidir. Hatta onların icmâ'a müracaat ettiklerinin bilinmesi âhâd haberin durumundan daha kuvvetlidir. Çünkü icmâ', şer'î hükümlerin tespiti noktasında Kur'ân ve Sünnet'ten hemen sonra gelmektedir. Bu durumdaki bir delilin de sahih olmasından başka bir yolu yoktur.⁵⁴

İcmâ' rivayetleriyle ilgili belki de en önemli konu, sahabe ve tabiînden sonraki dönemde bunların nakil durumuyla ilgili meydana gelen değişikliklerdir. Yani ilk dönemde mütevâtir seviyesinde aktarılan bir konunun sonraki süreçte âhâd seviyesinde aktarılması durumudur. Dolayısıyla Kādî, bu konuyla ilgili değerlendirmelerini biraz daha detaylandırmakta fayda görüyoruz.

Bu haberler Peygamberden mi yoksa sahabeden mi tevâtürene gelmiştir veyahut her yönüyle âhâd mı sorusuna Kādî şöyle cevap vermiştir: "Bu rivayetlerin bize nakli, âhâd haber şeklindedir. Ancak bu durum, haberin sahabe tabiî ve onlara yakın olan kişilere tevâtürene ulaşmasına engel değildir. Ona göre sahabe ve tabiî döneminde onunla amel edilmiş olması, sıhhatinden dolaydır. Bu konunun bu denli yaygınlık kazanmış olması ise usûlu'd-dînle alakalı olmasındandır."⁵⁵

Nakil açısından zaman içerisinde haberlerin naklinde farklılıkların meydana gelebileceğine dikkatleri çeken Kādî'ya göre mütevâtir haber, nakil açısından âhâd'a dönüşebilmektedir. Ancak bu durumun tersi doğru değildir. Çünkü sonradan yaygınlık kazansa dahi onun nakli ilk durumu üzerine bina edilecektir. Dolayısıyla ilk etapta nakli hüccet olmayan bir haberin, sonradan hüccet olabilecek bir mahiyet kazanması doğru değildir. Ancak bunun tersi imkan dahilinde görülmüştür.⁵⁶

Mütevâtir haberin âhâd habere dönüşebileceğinin ihtimal dahilinde olduğunu kabul eden Kādî, kuvvet derecesine göre ilk zamanlarda meydana gelen mütevâtirleri iki kısma ayırmıştır:

⁵³ Kādî, *el-Muğnî*, 17: 169.

⁵⁴ Kādî, *el-Muğnî*, 17: 168.

⁵⁵ Kādî, *el-Muğnî*, 17: 163.

⁵⁶ Kādî, *el-Muğnî*, 17: 165.

Birincisi; sonsuza dek hüccet olması gereken bir şeyin mütevâtir seviyesinde nakledilmesidir. Bununla birlikte, ilgili haberin sahih olduğuna işaret eden ikinci bir hüccetin varlığı durumunda, naklinde değişiklik meydana gelebilir. Yani bu delillerden biri diğerinin yerine geçebildiğinden, nakli de değişikliğe uğrayabilir. İcma ve zekâtın nakil durumu buna örnek olarak zikredilebilir. Haberın hüccet olmasını sağlayan ikinci bir etken veya sebep bulunmadığında ise onun nakledilme düzeyinde herhangi bir azalma meydana gelmez.⁵⁷

İkincisi; sonuna dek hüccet olabilecek bir düzeyde kalması gerekmeyen mütevâtir haberlerdir. Bu tür haberler ise daha sonraları nakil açısından âhâd habere dönüşebilir ve hüccet olma sıfatını yitirebilir. Hatta nakli tamamen kesintiye de uğrayabilir. Zamanın geçmesiyle bu tür mütevâtir haberlerin nakil durumunda değişiklik meydana gelerek mütevâtir haber seviyesinin gerisinde düşmektedir. Şayet mütevâtir haberin naklini gerektiren özellik; üzerinden uzun bir zaman geçmesine rağmen devamlılığını koruyabilen bir husus olmuş olsaydı, naklinde azalma değil bilakis artma meydana gelmeliydi. Aynı şekilde dini bir nitelik taşımasından dolayı, nakline yönelik var olan dâ'îler, varlığını korumuş olsaydı, nakledilmesi caiz olmazdı. Örneğin Kur'ân'ın naklini gerektiren dâ'îler, dinin kendisine olan aşırı ihtiyaçtan dolayı zamanın geçmesiyle kuvvet kazanmasa da zayıflamaz. Dolayısıyla bu tür haberlerin nakil durumunda herhangi bir zayıflama meydana gelmez.⁵⁸

Kādî'ya göre birinci kısım (sonsuza dek hüccet olması gereken) mütevâtir haberlerin tamamı da nakil açısından aynı durumda değildir. Örneğin; nakil açısından icmâ'ın durumu, Kur'ân'ın durumundan farklıdır. İlk zamanlarda icmâ'ın hüccet olduğuna yönelik haberler, mütevâtir konumundayken sonraki süreçte hüccet, başka bir şekilde olabilmektedir.⁵⁹ Dolayısıyla, zamanla nakline yönelik dâ'îlerin azalması neticesinde, nakledilme düzeyinde değişiklik meydana gelebilmektedir. Namaz ve zekât gibi dinin aslında olan bazı ibadetler de şu anda mütevâtir olmasa da ilim ifade etmektedirler. Çünkü bunlar aslında yani ilk zamanlarda mütevâtir iken sonradan yaygınlık kazandığından nakil durumunda azalma meydana gelmiştir.⁶⁰

Kādî, “Şayet haber hüccet ise nasıl olur da mütevâtir konumdayken nakil işlemi kesintiye uğrar da ahad'a dönüşebilir?” sorusuna; “Haber, beraberin-

⁵⁷ Kādî, *el-Muğnî*, 17: 166.

⁵⁸ Kādî, *el-Muğnî*, 17: 166.

⁵⁹ Kādî, *el-Muğnî*, 17: 166.

⁶⁰ Hârûnî, *el-Müczî*, 2: 427.

de sıhhatini bildiren ve onun nakli mesabesinde olan bir etkeni bulundurduğunda, hüccet olarak kabul edilebilir. Bu etken de haberin kendisinden dolayı daha önceleri amele mazhar olmuş olmasıdır,⁶¹ şeklinde cevap vermiştir.

Kādî'ya göre kimse “şayet mütevâtir haber ahad'a dönüşebiliyorsa, âhâd haber de mütevâtire dönüşebilmeli” diyemez. Çünkü mütevâtirin sıhhati bilinmektedir. Bununla beraber, mütevâtir seviyesinde sıhhatine işaret olabilecek başka deliller de bünyesinde bulundurmaktadır. Ancak âhâd olan haber asılda/temelde sıhhati tespit edilmiş değildir. Dolayısıyla mütevâtire dönüşebilmesi doğru değildir. Bir haberin mütevâtir olması onun ilk nakliyle alakalıdır. Mütevâtirin sıhhati bilindiğinden naklinde bir değişiklik meydana gelebilir ve sıhhatine işaret etmek üzere herhangi bir unsur onun yerine geçebilir. Aslı/kökünü itibarıyla âhâd olan haberin sıhhati tespit edilmiş değildir. Dolayısıyla tevâtüre dönüşemez.”⁶²

Kādî'ya göre bir haber mütevâtir ise, hüccettir. Hüccet olan bu haber kendisiyle amel edilmesine rağmen nakil durumu değişebilmektedir. Çünkü bu durumlardan herhangi biri, delilin tespiti adına diğerinin yerini tutabilmektedir. Bunu kabul etmediğimiz takdirde Hz. Peygamber'in sözünün delaletini de kabul edemeyiz. Dolayısıyla Allâh'ın, icmâ'ı tespitlerine yönelik alimlerin maslahatını bazen mütevâtir habere bazen de öncekilerin amel etmesine veya kabulüne mazhar olmasına bağlaması mümkündür. Yani Kādî'ya göre ulemanın şeri hükümlerin delaleti konusunda şu husus ön plana çıkmaktadır: Ulema, bazen mütevâtir olduğundan bazen de öncekilerin amel etmesinden ve onların kabulüne mazhar olmasından dolayı haberle istidlâlde bulunabilmiştir.⁶³

Kādî, “Haber, tevâtüre nakledildiğinde zarûrî bilgi ifade eder. Ancak bu haber ahad'a dönüştüğünde, öncekilerin kendisiyle amelinden dolayı ihticaca mazhar olur. Dolayısıyla onunla amel, istidlâl yoluyla olmuş olur ki bu da zarûrî bilgi ifade eden haberden daha aşağı bir seviyededir” eleştirisine maslahat açısından cevap vermiştir. Delil olma yönünden biri, diğerinin yerine geçebiliyorsa, burada maslahat da değişebilir. Öncekilerde maslahat, sözün Hz. Peygamber'e aidiyetinin zarûrî olarak bilinmesindeyken, sonrakilerde ise istidlâl yoluyla bilinmesindedir. Dolayısıyla Kādî'ya göre sahabe Hz. Peygamber'in şer'î hükümlerle ilgili maksadını **zarûrî** olarak biliyorken; sonraki dönemde yaşayanlar ise **istidlâl**le bilmesine cevaz vermektedir.⁶⁴

⁶¹ Kādî, *el-Muğnî*, 17: 164.

⁶² Kādî, *el-Muğnî*, 17: 164.

⁶³ Kādî, *el-Muğnî*, 17: 164.

⁶⁴ Kādî, *el-Muğnî*, 17: 165.

SONUÇ

Birleřtirici bir sebep bulunduktan sonra herhangi bir konuda insanların görüş birliğine varması Kādî tarafından mümkün görülmüştür. Aralarında anlaşma, uzlaşa, yalan söylemelerini gerektiren bir sebep ve ortak bir menfaat bulunmayan yalan üzere birleşmesi mümkün olmayan bir kalabalık tarafından nakledilmiş olan haber, doğruluğu için bir kriter kabul edilmiştir. Bu noktada haberin doğruluğu, insanların görüş birliğinde bulunması adına birleştirici bir unsur olmuştur.

İcmâ' nakli delillerle tespit edilmiştir. Dolayısıyla Kādî'ya göre, icmâ' konusunda ilim/kesin bilgi meydana gelmiştir. Bilginin meydana gelmesi de icmâ'ın mütevâtiren nakledilmiş olmasındandır. Ancak zaman içerisinde bu tür haberlerin naklinde bir değişim meydana gelmiştir. Naklin yerine geçebilen bazı etkenlerden dolayı ilgili haberlerin naklinde zayıflama meydana gelmiş, dolayısıyla ilgili haberler mütevâtir seviyesinden âhâd seviyesine düşmüştür. Bunun bir neticesi olarak ilgili haberlerle ihticac etme şekli de değişmiştir. Maslahata binaen, ilk dönemde bu haberler zarûrî bilgi ifade ederken sonraki dönemlerde nazarî bilgi ifade etmesi de bunun bir neticesidir.

Kanaatimizce Kādî'nın "temelde kendisiyle ihticac edilmiştir" ifadesinden maksat sahabe ve tabiîn dönemidir. Ancak sahabe ve tabiîn döneminde bu haberlerin mütevâtir olduğunun iddiası da tespite muhtaçtır. Buna rağmen icmâ'a dair haberlerin naklini temellendirmesinin makul ve tutarlı olduğu rahatlıkla söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel. *Müsned*. Thk. Şuayb el-Arneût başkanlığındaki komisyon. Beyrût: Müessesetü'r-Risale, 1999.
- Asbehî, Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Âmir el-Medenî. *Muwattâ*. Thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. Beyrût: Daru't-Turasi'l-Arabiyy, 1985.
- Aybakan, Bilal. *Fıkıh İlminin Oluşum Sürecinde İcmâ*. İstanbul: 2003.
- Bâkîllânî, Muhammed b. et-Tayyib b. Muhammed b. Ca'fer b. el-Kâsım Ebû Bekir. *Kitâbu't-Temhîd*. Tas. Richerd Yusuf Mekariji el-Yesû'î. Beyrût: Mektebetü'ş-Şarkıyye, 1957.
- Basrî, Ebu'l-Hüseyin Muhammed b. Alî b. et-Tayyib el-Basrî. *el-Mutemed fi usûli'l-fıkıh*. Thk. Muammed Hamidullâh, Ahmed Bekîr, Hasan Hanefî. Dimeşk: el-Ma'hedü'l-İlmiyyi'l-Frensiyyi li'd-Dirâseti'l-Arabiyyi, 1965.
- Bayram, İbrâhîm. "Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'nın Bilgi Teorisi". *Mezhep Araştırmaları Dergisi* 9 (2016): 233-269.
- Câbirî, Muhammed Âbid. *Arap-İslam Kültürünün Akıl Yapısı*. Çev. Burhan Körođlu, Hasan Hacak, Ekrem Demirli. İstanbul: Kitapevi Yay., 2000.

- Cengiz, Mehmet. *Cüveynî'de İcmâ Teorisi (İlk Ekolleşmeler Dönemi İcmâ Temellendirilmesine Farklı Bir Yaklaşım)*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi. 2007.
- Cessâs, Ahmed b. Alî Ebû Bekir er-Râzî el-Henefî. *el-Fusûl fi'l-usûl*. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf el-Kuveytiyye, 1994.
- Eraslan, Abdulvasıf. *Kādî Abdülcebâr'da Haber Nazariyesi*. Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi, 2019.
- Eraslan, Şule. *Klasik İcma Teorisine Modern Yaklaşımlar*. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2011.
- Halîlî, Ebû Ya'lâ Muhammed b. el-Hüseyin b. Muhammed b. Halef b. el-Ferrâ el-Bağdâdî. *el-Udde fi usûli'l-fikh*. Thk. Ahmed b. Alî Seyr el-Mubârekî. Riyad: y.y.,1990.
- Hansu, Hüseyin. *Mütevâtir Haber (Bilgi Değeri ve İslam Düşüncesindeki Yeri)*. Van: Bilge Adamlar Yay., 2008.
- Hârûnî, Ebû Tâlib Yahyâ b. Hüseyin. *el-Müczi fi usuli'l-fikh*. Thk. Abdülkerîm Cedbân. San'â: Meclisü'z-Zeydî el-İslâmî, 2013.
- Hemedânî, Kādî Abdülcebâr b. Ahmed. *el-Muğnî fi ebvâbi't-tevhîdi ve'l-adl*. Thk. Hıdır Muhammed Nebhâ. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012.
- Hemedânî, Kādî Abdülcebâr b. Ahmed. *Fazlü'l-i'tizâl ve şabakâtü'l-Mu'tezile*. Nşr. Fuâd Seyyid. Tûnus: Dâru'l-Kütübi't-Tûnusiyye, 1974.
- Kazvînî, İbn Mâce Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *Sünen*. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.
- Keleş, Ekrem. *İslam Hukukunun Kaynağı Olarak İcmâ'*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1994.
- Ma'mer b. Râşid. *el-Câmi'*. thk. Habîburrahmân el-A'zamî. Beyrût: Mektebetü'l-İslâmî, 1982.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb Ebu Abdî'r-Rahman. *el-Mücteba mine's-sünen*. Thk. Abdulfettah Ebu Ğudde. Halep: Mektebetü'l-Matbûâti'l-İslamiyye, 1986.
- Neysâbûrî, Müslim b. Haccâc Ebû'l-Hasan el-Kuşeyrî. *el-Müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar*. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyyi, ts.
- Şâfi'î, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs. *Cimâü'l-İlm*. B.y.: Dâru'l-Âsâr, 2002.
- Şâfi'î, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs. *er-Risâle*. Thk. Hâlid es-Seb' el-Alemî, Züheyr Şefîk el-Kübbî. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2008.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvud b. el-Cârûd el-Basrî. *Müsned*. Thk. Muhammed b. Abdilmuhsin. Mısır: Dâru'l-Hicr, 1999.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ Ebu İsâ es-Sülemî. *el-Camiu's-Sahih Sünenü't-Tirmizî*, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir ve diğerleri. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyy, 1975.